

Med rakblad i hand

Unga kvinnor, självskadande och historia

Av

Maria Björk

Maria.Bjork@idehist.uu.se

Fenomenet att göra våld mot sig själv, att skada den egna kroppen, är antagligen lika gammalt som mänskligheten själv. Inte minst skvallrar språkliga uttryck om detta; "att slita sitt hår" i förtvivlan är bara ett exempel. Genom historien hörs också berättelser om helgon som svultit, religiösa förgrundsgestalter som på alla sätt pinat den egna kroppen i syftet att nå ett högre medvetande, en närhet till det gudomliga. Kroppen tycks ofta ha varit själens främsta fiende, vilket inte minst är tydligt i den kristna ideologin, där det jordiska lidandet motiverats av en bättre tillvaro när kroppens bojer brustit och endast den rena anden finns kvar.

I dagens sekulariserade samhälle är den kristna lidandemystiken allt mindre aktuell. Kroppen är dock mer i fokus än någonsin tidigare, särskilt för västerländska kvinnor. Relationen mellan kropp och själ syns allt annat än oproblematiserad, åtminstone för vissa grupper i samhället. Unga kvinnor utmålas i dagens mediareportering som sina egna kroppars värsta fiender. Anorexia nervosa, bulimia nervosa, fetma, komplex för kroppsdelar som är antingen för små eller för stora, existentiell ångest som tar sig i uttryck i våld mot den egna kroppen är några exempel. I själva verket har de senaste 20-30 åren präglats av ett allt större intresse för olika psykiska åkommor som drabbar unga kvinnor, åkommor som ofta har dramatiska kroppsliga uttryck. Anorexia nervosa uppmärksammades i Sverige av pressen under 1980-talet, och i början av 2000-talet rapporterade man om ett nytt, sjukligt beteende: unga kvinnor som skär sig själva.¹

¹ För ett mer utförligt resonemang om anorexi, se Björk 2003.

Precis som i fallet med anorexia nervosa skapade fenomenet svarta rubriker. Larmrapporter kom och familjeminister Berit Andnor tillsatte skyndsamt en utredning för att "hjälpa flickorna". Det talades om stora mörkertal, och man förklarade att unga kvinnor föreföll särskilt utsatta och stod för merparten av antalet sjukhusbehandlade fall. Medierna var påtagligt intresserade av att skildra skärsår, ärr och offer, precis som i fallet anorexia ett tiotal år tidigare.

Detta faktum väcker onekligen en del frågor. För det första, hur begripliggörs och rationaliseras våld mot den egna kroppen i vår tid? Hur förklaras denna företeelse i media och vad säger mediaberättelsen om vårt samhälle och de roller som tilldelas män respektive kvinnor? För det andra, hur fungerar begreppet våld i dessa berättelser, och hur definieras manligt och kvinnligt i relation till våldet och dess objekt? Våld är ofta djupt symboliskt. Kan kanske det våld kvinnor utsätter sig själva för förstås i symbolisk mening?

Här bör också påpekas att självskadande inte är ett nytt fenomen, historiskt sett. Också utanför en kristen kontext finns historiska fallbeskrivningar av unga kvinnor som skadat sig själva. I denna artikel får historien tjäna som en bakgrund och ett jämförelsematerial. Kanske kan historien hjälpa oss att tänka vidare kring självskadande som fenomen i vår egen samtid? Medicinhistorikern Karin Johannisson har skrivit om fenomenet ur ett historiskt perspektiv. Hennes böcker *Kroppens tunna skal* (1997) och *Den mörka kontinenten* (1994) har erbjudit viktiga infallsvinklar till den här artikeln. Materialet har jag hämtat från två tidningar, *Aftonbladet* och *Svenska Dagbladet*, som båda under år 2003 publicerade artikelserier om självskadande hos unga kvinnor.

Kroppen och våldet: ordning och underordning

Våld mot den egna kroppen har tolkats olika i olika tider. Karin Johannisson har skrivit om fallet Rachel Hertz, en ung kvinna född år 1793 i Köpenhamn. Rachel var länge ett mysterium för läkarvetenskapen. Hon svalde nålar, vilka sedan på ett underligt vis vandrade i hennes kropp och fick avlägsnas med komplicerade operationer (Johannisson 1997:166). Så småningom opereras allt mer obskyra föremål ut ur Rachels kropp och läkarna börjar tvivla. Johannisson beskriver situationen:

Stora stoppnålar och benbitar kan hon omöjligen ha svält; de måste ha förts in i kroppen utifrån. (Vetenskapens logik är alltså följande: har Rachel svält nålarna är hon sjuk och underordnad en medicinsk ordning, har hon fört in dem i kroppen utifrån är hon en bedragerska). (Johannisson 1997:169)

Att svälja nålar är ett sjukdomsbeteende. Att föra in dem i kroppen på annat vis är bedrägeri, enligt den rådande uppfattningen.

Denna "ordning" är synnerligen relevant även för självskadande i vår tid. Syftet med ordnandet är att bestämma hur beteendet ska tolkas och gentemot vilken bakgrund det ska förstås. Våld mot den egna kroppen förefaller ofta ses som ett tecken på psykiska problem, medan våld riktat mot andra tolkas som kriminellt beteende. *Svenska Dagbladet* skriver om Johan, som trots att han är man började skära sig själv.

Tyvärr är Johan långt ifrån ensam om att ha mått dåligt under högstadie- och gymnasietiden. Åtskilliga studier visar att den psykiska ohälsan bland unga människor ökade under hela 1990-talet. Och medan många killar som mår dåligt vänder ilskan utåt och blir bråkiga, riktar tjejer frustrationen inåt och blir självdestruktiva. (*Svenska Dagbladet* 2003-10-15)

Två begrepp i citatet åskådliggör skillnaden mellan könen. Män uppges bära på "ilska", medan tjejer lider under "frustration". Båda begreppen kan tyckas beskriva en i grunden liknande känsla, vilket dock är en sanning med modifikation. "Frustration" är en känsla gentemot en situation som är omöjlig att förändra, en känsla mer än ett uttryck. "Ilska" syns som ett kraftfullt svar på samma situation, att bli arg är ett sätt att agera. Passiv kvinnlighet konstrueras gentemot aktiv manlighet (jfr Andersson 2001:168ff).

Hur våldet riktas ger dess konsekvenser. I likhet med det tidiga 1800-talets tolkning av Rachel Hertz beteende finns i vårt samhälle en ordnande princip. "Experter på området framhåller ofta att personer med självskadebeteende behöver långsiktig hjälp, ofta i form av terapi", skriver Anna Lagerblad i *Svenska Dagbladet* (2003-10-06). Samma artikel, som för övrigt är den första i serien, inleds med ett konstaterande: "Det ökande våldet på gatorna oroar och skrämmer. Förövarna är nästan uteslutande unga män. Bland unga kvinnor finns ett motsvarande obehagligt fenomen, som bara tycks växa i omfattning: De skadar sig själva." (2003-10-06) Här syns tydligt hur ordningen fungerar. Unga kvinnor med självskadebeteende förordas terapi, samtidigt som de unga män vilka sägs stå för det ökade våldet utpekas som "förövare", med alla dess konnotationer till brottslighet och kriminalitet.

Samtidigt tolkar uppenbarligen artikelförfattaren de båda företeelserna som ett uttryck för samma sak, unga människor som "mår dåligt".

Historiskt sett har kvinnor förknippats med sjukdom i högre grad än män. Karin Johannisson skriver om 1800-talets kvinnliga patienter. "Patientrollen var en central del av den kvinnliga sjukrollen. Strukturellt var den mer besläktad med kvinnorollen än med mansrollen. Den innebar att patienten erkände och förmedlade egen svaghet, dvs. att den feminina identiteten erkändes medan den manliga hotades." (Johannisson 1994:242) Mot bakgrund av *Svenska Dagbladets* artikel förefaller den struktur Johannisson påvisar vara aktuell än i dag. Mäns våld mot andra är inte sjukdom, men kvinnors våld mot sig själva tolkas som sådan. Detta förhållande har sin bas i en värdegrund som säger att våld inte är acceptabelt om det utövas mot andra, men att våld mot den egna personen är ett symptom på psykisk ohälsa, och därmed bör vårdas, inte straffas. Intressant i detta sammanhang är hur det kvinnliga, självdestruktiva våldet direkt kopplas till sjukdom, och därmed hänvisar kvinnan till den underordnade rollen som patient.² Konsekvensen från samhällets sida av manligt våld ser annorlunda ut: samhället slår tillbaka genom att straffa. Överträdelsen av ordningen beivras.

Självdestruktion: ett sätt att överleva?

Kopplingen mellan ätstörningar, som anorexia och bulimi, och självskador lyfts fram i artiklarna i både *Svenska Dagbladet* och *Aftonbladet*. "Det är ofta kopplat till ätstörningar, familjekonflikter, mobbning, kärleksproblem och dåligt självförtroende", menar en anställd på Bris (*Aftonbladet* 2003-01-17). Att koppla samman självskadebeteende med ätstörningar kan kanske synas logiskt, dock har kopplingen också en funktion i berättelsen om självskador. Diskussionen om ätstörningar och anorexi under 1980-talet lyfte fram tonårsflickor som en ny problemgrupp, hårt ansatta att höga krav från omgivningen, stress och ångest (se t ex Vandereycken & Van Deth 1994 och Björk 2003). Anorektiker utmålades ofta som extra känsliga för omgivningens krav, och omvänt förvandlades anorexi till ett sätt att kommunicera känslighet, ångest, tomhet och hopplöshetskänslor. Genom att införliva självskadebeteende i samma diskurs bygger berättelsen vidare på en metafor

² För en utförligare diskussion om den kvinnliga patientrollen, se Johannisson 1994:242 ff.

som redan är introducerad i ett allmänt medvetande: självdestruktivitet hos unga kvinnor som uttryck för existentiell ångest.

Svenska Dagbladet publicerade den sjätte oktober 2003 en artikel om Maria, en ung kvinna som skär sig själv. Artikelförfattaren återberättar hur det hela började.

Första gången det hände var för fem år sedan. Det hade gått några veckor in på höstterminen och Maria satt ensam hemma vid köksbordet och läste för att skingra tankarna. Hon mådde dåligt. Allt kändes tungt. Skolan, kompisrelationerna, ätstörningarna. Ja, livet. Så dök plötsligt tanken upp i huvudet. Maria gick fram till diskbänken och plockade fram familjens köksknivar. Efter att ha känt efter vilken som var vassast, drog hon upp byxbenet och skar flera snitt i huden. (Svenska Dagbladet 2003-10-06)

Liksom anorexi framställs självskadande som ett sätt att hantera en jobbig livssituation. Att "må dåligt" är orsaken till beteendet. Denna logiska kullerbytta förklaras längre fram i artikeln, där Maria själv har ordet. "Men jag skär mig ju inte för att skada dem! [Marias föräldrar, min anm.] För mig är det ett sätt att överleva! Jag skulle själv aldrig kunna säga åt en person som skär sig att sluta, eftersom det kanske är det enda han eller hon har som hjälper mot ångesten." (2003-10-06). En expertforskare i ämnet, som intervjuas i en senare artikel i serien, är av samma åsikt: "Oftast vill de inte döda sig själva, utan överleva något." (2003-10-08). Detta resonemang åskådliggör hur relationen mellan kropp och själ utmålats för unga kvinnor i dag. För att kunna förstå resonemanget krävs att kroppen, det yttre, kan uppfattas som något radikalt annorlunda än själen eller psyket.

Att utsätta den egna kroppen för våld framställs som ett sätt att "överleva". Ångest kanaliseras och blir hanterbar via den egna kroppen, på vilken självskadaren skapar en mer hanterbar smärta. Detta resonemang kan förstås utifrån det faktum att kroppen faktiskt porträtteras som kvinnans fiende i dag. Kroppen är ständigt utsatt för restriktioner. Bantning, rakning, smink och hygienprodukter har alla som primära funktioner att hålla kroppen inom ordningens ramar. Samtidigt marknadsförs ständigt dessa ordnande produkter med livsstilsreklam. Budskapet är att via en ordnad kropp förverkligar du dig själv. Kvinnor förväntas se sin kropp som både en potentiell fiende och en väg till lycka. Dessa ordnande åtgärder kan ses som ett uttryck för en konstitutiv regel, det vill säga en kulturellt betingad föreställning om hur något är eller ska vara, som sällan artikuleras. De konstitutiva reglerna har som sin överbyggnad

de regulativa reglerna, det vill säga regler som oftast artikuleras och kan motsäga de konstitutiva reglerna. Här erbjuder det kvinnliga ordnandet med kroppen ett illustrativt exempel: det är fullt möjligt för en kvinna att säga "jag är nöjd med mig själv som jag är" samtidigt som hon rakar benen, håller igen på maten och har komplex för sitt utseende. Mycket förenklat handlar de konstitutiva reglerna om vad hon gör, de regulativa om det hon säger att hon gör. När kroppen är en fiende som måste tuktas blir det möjligt att förstå viljan att leva i relation till skärandet, hur paradoxalt det än kan tyckas. Självskador hos kvinnor kan mot bakgrund av detta faktum tolkas som ett uttryck för att de unga kvinnor som skär sig handlar enligt samhällets och kulturens konstitutiva regler (Jeffner 1997:224-226). Att hantera ångest genom att göra våld mot sig själv är förenligt med en västerländsk kvinnoroll som förespråkar en kvinnlighet baserad på självförnekelse. Att kvinnor ska vara missnöjda med sina kroppar är dessutom ett budskap som trummas in via media, vilket innebär att en berättelse med den logik som åskådliggörs i ovan citerade artiklar passar utmärkt i sammanhanget. Skärandet kan förstås som en akt i samma sammanhang som det övriga "ordnandet" med kroppen, men ett ordnande som gått för långt för att förstås som normalt. Även om beteendet inte framställs som önskvärt, så är det betydligt enklare att förklara än om kvinnorna agerat ut sin ångest på samma vis som unga män påstås göra, det vill säga med våld mot andra. Ett sådant agerande hade varit att bryta mot de konstitutiva reglerna.

Självskadandets logik och symbolik

Om vi återgår till fallet Rachel Hertz, vars sjukdomshistoria slutade tragiskt, påpekar Johannisson hur tolkningen främst var beroende av en variabel: huruvida Rachel svält nålarna eller själv fört in dem i olika kroppsdelar (Johannisson 1997:169). Hade hon svält dem var hon sjuk, hade hon själv fört in dem i kroppen var hon en bedragerska. Liknande resonemang tycks föras även i samband med självskador. Om Johan berättar *Svenska Dagbladet* att han ibland visade upp sina sår för förskräckta klasskamrater. Men, förtydligar författaren, "[D]rivkraften bakom självskadorna var dock aldrig att provocera omgivningen. Johan mådde *verkligen* dåligt. Så gott som dagligen funderade han på att ta livet av sig." [min kurs.] (2003-10-15) Tydligt ligger kärnan i

huruvida beteendet ska tolkas som "äkta" eller "falskt" i hur självskadaren förhåller sig till omgivningen och dess reaktioner. Om drivkraften enbart är att provocera andra förtar det handlingens legitimitet som bevis på sjukdom. Skillnaden förefaller ligga i intentionen. Denna skillnad inskräps i *Svenska Dagbladet* av Rami Rao, internationell expert på självskadebeteende.

Enligt Rami Rao är självskadebeteendet också ett slags rop på hjälp – vilket dock inte ska förväxlas med en önskan om att chockera och manipulera omgivningen för att få medlidande. – Vissa visar medvetet upp sina sår, men de flesta gömmer sig bakom kläder och historier som: 'Jag skar mig när jag rakade mig' eller 'Jag ramlade i gruset.' Men trots att de döljer sina problem, vill nästan alla innerst inne att människor i deras omgivning ska se igenom fasaden och förstå det verkliga budskapet – att de bär på en stor smärta. (Svenska Dagbladet 2003-10-08)

Parallellerna mellan Rachel Hertz värld och vårt samhälles syn på beteendet syns nästan övertydliga. Skador med intentionen att chocka och väcka omgivningen, ett tydligt rop på hjälp, tolkas som illegitima. Kvinnlighet går illa ihop med krav på plats och uppmärksamhet, och beträffande sjukdom ligger det i begreppets natur att den är något man drabbas av, utan egen förskyllan.³ Intressant i citatet ovan är att begreppet "manipulera" ställs emot den "äkta" sjukdomsbilden. Manipulerande, listiga, simulerande kvinnor är en av historiens mest kända nidsbilder, ofta förekommande i både skönlitteratur och vetenskapliga sammanhang. I detta sammanhang syns logiken, i likhet med den Johannisson beskriver, vara följande: om självskadaren försöker dölja sina sår är ropet på hjälp allvarligt, ett tecken på att individen mår mycket dåligt. Visas däremot såren upp i avsikt att väcka reaktion är individen endast ute efter uppmärksamhet och medlidande hon inte förtjänar.

Kvinnlighetens verktyg

Genomgående för samtliga ovan citerade artiklar är att fokus riktas i hög grad på skärandet som företeelse. Sår och ärr omnämns frekvent, och rakblad tycks vara det absolut mest populära verktyget, enligt *Aftonbladet* och *Svenska Dagbladet*. I debatten om anorexi och ätstörningar har relationen till

³ För intressanta resonemang om vår tids "kultursjukdomar" se exempelvis Shorter 1992 samt Showalter 1997. Både Shorter, Showalter och andra har påtalat den tendens till somatisering som finns i vår moderna kulturs förhållande till sjukdomar. Även vid sjukdomar där inga organiska förändringar alls kunnat iaktas, till exempel kroniskt trötthetssyndrom, fibromyalgi, elallergi och vissa typer av utmattningsdepression, hävdar patienterna att deras problem har sin grund i organiska/biologiska faktorer. Patientföreningar driver frågan om "rätten till en diagnos", och psykologiska förklaringsmodeller brukar avvisas å det häftigaste. Grundresonemanget förefaller vara, något hårddraget, att en somatisk sjukdom är mer "äkta", något som drabbar patienten utan hennes egen förskyllan, medan psykiska problem misskrediterar patienten, och utmålar denne som simulant.

den egna kroppen lyfts fram, och många vill se ett direkt samband till vår tids kroppsideal och utseendefixering. Svunna tiders "kultursjukdomar" har också av historiker satts i samband med kvinnoideal och kultur. Karin Johannisson påpekar hur en sjukdoms symboliska innebörd kan manifesteras i dess uttryck.

Det är t.ex. knappast en slump att hysteriska förlamningar av lemmar, ögonlock och stämband var så vanliga just när kvinnan var extremt begränsad vad gäller rörlighet, utblick och öppet tal. Edward Shorter har också noterat att i det sena 1900-talet – som värdesätter dynamik och rörelse – är förlamningar och dvaltillstånd inte längre symptom som uppfattas som kongeniala med kulturen. Sängläge och långa sjukdomsperioder sanktioneras inte heller av moderna tider. (Johannisson 1994:258)

Kanske kan också de självdestruktivitetsens verktyg som används vara bärare av en liknande, symbolisk och kulturellt betingad innebörd? Att svälja nålar var en företeelse som rapporterades frekvent vid fall av hysteri, och som vi sett bemödade sig läkarvetenskapen mycket med att utröna hur nålarna tagit sig in i Rachel Hertz plågade kropp. Nålen var för övrigt ett av de få vassa verktyg över- och medelklasskvinnan i 17- och 1800-talets Sverige hade tillgång till. Var hon så förmögen att hon hade tjänstefolk kom hon sällan i kontakt med knivar och andra vassa köksredskap. Nålen däremot, symboliserade en av de få förströelser som var henne tillåten. Kvinnan vid broderbågen i salongen utgjorde en bild av förfining, och in i våra dagar är hemslöjd, vävning och sömnad en kanal för kvinnlig skaparkraft och kreativitet. Samtidigt utnyttjades just nålen som ett självdestruktivitetsens verktyg. Symptomet på sjukdom var dock att *svälja* nålar, inte att använda dem för att skada kroppens utsida. Rachel ses som en bedragerska då det uppdagas att hon själv fört in nålarna i kroppen. Kanske kan en förklaring finnas i det kvinnoideal som uppfattades som det goda? Kvinnan skulle i sitt ideala tillstånd vara icke-kropp i många avseenden. Inre dygder värderades högt. Den goda, okroppsliga, asexuella madonnan som ideal finns genom historien, och var givetvis starkt i den religiösa kontext som kännetecknar Sverige innan industrialiseringen. Att då skada kroppens yta är att erkänna att den finns.

Inte någonstans i mitt material finns exempel på patienter som sväljer rakblad. I stället ligger fokus på att skada kroppens utsida, dess yta. I vår tid ser också relationen kvinna - kropp annorlunda ut. Kroppen finns, i allra högsta grad. Den ska vårdas, peelas, bantas, tränas och rakas, allt för att

dess utseende ska bli det perfekta. Rakbladet är ett av de verktyg som symboliserar denna ordning. Det ska stävja kroppens utbredning, ta bort dess oönskade "okvinnliga" manifestationer. Pyslandet med kroppen är dessutom ett av kvinnlighetens områden (även om marknaden gör sitt bästa för att även männen ska inlemmas i denna aktivitet), på samma vis som sömnad var ett exklusivt kvinnligt verksamhetsområde tidigare. Kanske kan intresset för skärandet förklaras utifrån detta, djupt symboliska faktum? Att skada kroppens utsida blir symboliskt förståeligt i en tid där kroppen är i fokus, både som fiende och medel för självförverkligande. Verkyget, rakbladet, manifesterar en kluven kvinnoidentitet, där dess dubbla funktion som vapen och medel för självförverkligande genom kroppen blir tydlig.

Sammanfattande diskussion

Att självskadande hos unga kvinnor exponeras och diskuteras i media i dag har givetvis flera orsaker. För det första är beteendet så pass kontroversiellt att särskilt kvällspressen uppfattar det som potentiellt säljande. För det andra fungerar självskadedebatten i en större kontext, där unga kvinnor utmålas som offer för den moderna kulturen. Då självskador sätts i relation till andra självdestruktiva beteenden, exempelvis anorexi, infogas bilden av den unga, ångestfyllda kvinnan med ett rakblad i handen i en redan existerande diskurs, där modeindustrin och en stor press på unga människor att prestera och bli "lyckade" utpekade som de största bovarna. Dock förefaller sedan den väg som föreskrivs ytterligare förstärka bilden av unga kvinnor som offer. De blir patienter då vägen till förbättring sägs vara vård. Denna roll är historiskt sett ofta föreskriven för kvinnor, och fungerar, som Johannisson påpekat, utmärkt ihop med ett självförnekande kvinnoideal. Patientrollen är också en form av underordning, där bilden av kvinnlighet som hjälplöshet förstärks.

Då det våld den självskadande utövar är riktat mot henne själv, inte mot andra, blir hon i media ett offer i dubbel bemärkelse. För att inte betunga andra med sin ångest, tar hon ut den på sig själv, tycks man mena. I detta faktum blir logiken begriplig: kvinnan skär sig, döljer sina sår, och gestaltar därmed ett samhällseligt och kulturellt legitimt rop på hjälp. I hemlighållandet ligger legitimitetens kärna, eftersom ett öppet krav på uppmärksamhet inte

skulle sanktioneras som sjukdom, utan som allmän bråkighet och manipulation, föga förenligt med kvinnligt idealbeteende.⁴

I själva verktyget finns också en djupt symbolisk betydelse. Rakbladet, som skulpterar den oordnade kroppen, är ett kvinnans verktyg i dag, på samma vis som nålen var det förr. Uppmärksamheten på och ordnandet med den kvinnliga kroppen är en djupt könskodad verksamhet, och kanske kan det intresse som i media riktas mot såren och skärandet förstås åtminstone delvis utifrån rakbladets symboliska betydelse.

Det verkligt skrämmande i medias berättelser om självskadare är dock egentligen inte de gastkramande handlingar dessa ungdomar utsätter sig själva för. I stället är det att vi som läsare har så lätt att ta till oss dessa berättelser, att vi förstår och accepterar den logik som säger att våld mot den egna kroppen är ett sätt att överleva. Hur kom vi att kunna svälja denna fullständigt absurda tanke? Varför är vi egentligen i vår kultur så förtjusta i att utmåla unga kvinnor som offer? Varför framställs de som så hjälplösa? Vilka och vems behov är det denna offertematik talar till?

⁴ Att jämföra exempelvis med de manliga ”förövare” som beskrivs i de diskuterade artiklarna i *Svenska Dagbladet*, vilka beskrivs som våldsbrottslingar i första hand, inte sjuka.

Källor och litteratur

Källor

Aftonbladet:

13-åringar mailar och berättar att de skär sig varje dag, 17/1- 2003

Svenska Dagbladet:

Lagerblad, Anna: Killar vill dölja svaghet, 15/10 2003.

— Det var smärtan jag ville åt, 6/10 2003.

— Såren ett rop på hjälp, 8/10 2003.

Litteratur

Andersson, Ulrika 2001: Det gränslöst feminina: Kvinnliga kroppar och sexualiteter i rättslig hantering av våldtäkt. I: Inger Lövkrona (red.) *Mord, misshandel och sexuella övergrepp: Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press.

Björk, Maria 2003: Fånge i det kött hon föraktar: En analys av kultursjukdomen anorexia nervosas karaktär. I: *DIXI: Arbetsrapporter*, nr 5. Uppsala: Institutionen för idé- och lärdoms historia.

Jeffner, Stina 1997: *Liksom våldtäkt, typ: Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt*. Uppsala: Uppsala universitet.

Johannisson, Karin 1994: *Den mörka kontinenten: Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Stockholm: Norstedt.

— 1997: *Kroppens tunna skal: Sex essäer om kropp, historia och kultur*. Stockholm: Norstedt.

Shorter, Edward 1992: *From paralysis to fatigue : a history of psychosomatic illness in the modern era*. New York: Free Press.

Showalter, Elaine 1997: *Hystories: Hysterical Epidemics and Modern Culture*. London: Picador.

Vandereycken, Walter & Van Deth, Ron 1994: *From Fasting Saints to Anorexic Girls: A History of Self-Starvation*. New York: New York University Press.